

ОБРАЗ ГНАТА ГАЛАГАНА В ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Ключові слова: дворянство, рід Галаганів, Лівобережна Україна, історіографічний образ.

Keywords: nobility, Galagan family, Left-Bank Ukraine, historiographic image.

Теорія історіографічних образів, запропонована дніпровськими дослідниками С. Болдирєм та Є. Черновим [1], дає змогу прослідкувати процес зародження та еволюції уявлень науковців щодо окремих історичних персоналій. Ця теорія надзвичайно яскраво проявляє себе під час дослідження яскравих і неоднозначних представників козацької старшини Лівобережної України, одним з яких був Гнат Іванович Галаган (?–1748), прилуцький та чигиринський полковник, засновник роду Галаганів. Його нащадки брали активну участь у суспільно-політичному житті України протягом майже двох століть.

Гнат Галаган привертав увагу дослідників через низку об'єктивних причин. Попри своє скромне походження (його батько був простим козаком), він спромігся не лише обійняти багато важливих посад у Гетьманщині, але й значно примножити власні статки. За своє тривале життя герой нашого дослідження встиг зрадити І. Мазепу та перейти на бік Петра I під час Північної війни, взяти участь у зруйнуванні Чортомлицької Січі, отримати значні землі на Правобережжі, а потім втратити їх за результатами Прутської угоди, після цього осісти на Прилуччині та прославитися як надзвичайно жадібний, жорстокий поміщик. Цілком природно, що активна діяльність Гната Івановича знайшла своє відображення у великій кількості джерел різного типу, що значно полегшило роботу дослідників.

У цьому контексті надзвичайно важливо прослідкувати за тим, як настільки неоднозначного діяча оцінювали представники перших поколінь професійних українських істориків, адже їх праці надалі стануть фундаментом для вивчення українського нобілітету модерної доби.

Першим розгорнуту оцінку діяльності Гната Галагана надав О. Лазаревський, один із найавторитетніших дослідників українських соціальних еліт. Він доволі стримано змальовує перехід полковника на бік Петра I та його участь у зруйнуванні Січі, проте докладно зупиняється на здирстві та жадібності поміщика, його бажанні всіма способами розширити кордони власних наділів, підкорити собі якомога більше селян та навіть рядових козаків [4, с. 16–23]. Оцінки Лазаревського дуже не сподобалися Григорію Галагану (1819–1888), відомому українському громадському діячу, меценату та останньому представнику роду Галаганів. Через це між ними навіть виник конфлікт, який тривав понад п'ять років, але дослідник не відмовився від своїх слів [2, с. 43].

Дуже яскраві риси до суспільного реноме Гната Галагана вніс М. Костомаров у своїй праці «Мазепа та мазепинці». Образ полковника є вкрай негативним: він постає перед читачем не лише як зрадник Мазепи, але й як справжній підлабузник, готовий на будь-яку підступність задля того, щоб вислужитися перед Петром I та завоювати його довіру. Костомаров засвідчує, що Гнат Галаган за-

пропонував захисникам Чортомлицької січі скласти зброю в обмін на амністію від царя, а потім наказав схопити знезброєних січовиків та надзвичайно жорстко стратити значну частину з них [3, с. 530, 531, 613–615]. Як і у випадку з Лазаревським, Григорій Галаган доволі різко відреагував на працю, в якій його пращура було представлено у такому вигляді, але далі слів справа не дійшла [2, с. 43].

Цікавим є образ Гната Галагана, створений істориком-славістом А. Степовичем. Варто взяти до уваги, що Степович виховувався у родині Григорія Галагана та фактично був його прийомним сином. Це дало йому змогу мати майже необмежений доступ до джерел з Галаганівського архіву. Дослідник не замовчує про негативні вчинки Галагана, втім і не надає їм критичної оцінки. Жорстокість і жадібність полковника Степович пояснює його бажанням закріпитися у статусі великого поміщика та закласти фундамент майбутнього процвітання родини. Цим пояснюється і його зазіхання на чужі володіння, і зневажливе ставлення до селян, і навіть шлюб з О. Тандріною, представницею заможного київського міщанства. Історик також виділяє позитивні риси полковника: його сміливість у бою, підприємливість та вміння добиватися свого за всяку ціну [5, с. 2–6].

Отже, зусиллями О. Лазаревського, М. Костомарова та А. Степовича було сформовано первісну історіографічну базу для вивчення особи Гната Галагана. Образ цього діяча є переважно негативним. На перший план було винесено такі особистісні риси полковника: жорстокість, підступність, жадібність, непоступливість у досягненні своїх цілей. Набагато менше уваги дослідники приділяли його полководницьким та адміністративним талантам. Головною причиною таких оцінок Гната Галагана було бажання патріотично налаштованих істориків показати представників козацької старшини Лівобережжя як зрадників національної ідеї та мотивувати своїх сучасників не повторювати їхніх помилок.

Джерела та література

1. Болдырь С. П., Чернов Е. А. Историографический образ: опыт расширения методологического арсенала науки истории исторического познания. *Дніпровський історико-археологічний збірник*. 2010. № 4. С. 147–155.
2. Ковальов Є. Історична культура українського помісного дворянства ХІХ століття: приклад Григорія Галагана. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2020. № 31. С. 40–70.
3. Костомаров Н. И. Мазепа и мазепинцы. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1885. 752 с.
4. Лазаревский А. М. Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в ХVІІ и ХVІІІ веках. Москва: Тип. Грачева и К., 1875–1876. 96 с.
5. Степович А. І. 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 – 1 октября 1891 г.). Киев: Тип. И. И. Чоколова, 1896. 338 с.